

УДК 159.953.2: 159.928.22

Вікторія Найчук

ДОСЛІДЖЕННЯ ОБРАЗНОЇ ПАМ'ЯТІ ТА КРЕАТИВНОСТІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК

Стаття присвячена проблемі вивчення образної пам'яті та креативності, наданий тезетичний аналіз досліджень із цих питань, а також запропонований аналіз проведеного дослідження зорової, слухової, тактильної пам'яті й образної креативності дітей молодшого шкільного віку. У роботі запропонований аналіз статистичних зв'язків між показниками образної пам'яті та креативності в молодших школярів.

Ключові слова: образна пам'ять, модально – специфічна пам'ять, креативність, ейдетична пам'ять.

This article is devoted to the research of imaginative memory and creativity. It describes the theoretical analysis of these issues and the research of visual, auditory, tactile memory and imaginative creativity of primary school children. Also it describes the results of research the statistical relation between an elementary school children`s imaginative memory and creativity.

Keywords: imaginative memory, modal – specific memory, creativity, eidetic memory.

Пам'ять як психічне явище можна назвати однією з найбільш вивчених проблем психології. Особливо глибоке вивчення особливостей пам'яті характерне для ХХ ст. У цей період пам'ять стає об'єктом експериментально-психологічного характеру та центром уваги таких дослідників, як Т.Еббінгауз, Т.Мюллер, Ф.Шуман, А.Біне, У.Джеймс, П.Жане, В.Анрі, В.Штерн, П.П.Блонський, О.М.Леонт'єв, П.І.Зінченко, О.О.Смирнов, А.П'єрон, К.Коффка та інші. Дослідженням короткотривалої пам'яті та вивченню модально-специфічної пам'яті приділяли увагу Л.М.Веккер, В.Я.Ляудіс, К.П.Мальцева, В.І.Самохвалова, О.О.Смирнов.

Актуальність. Молодший шкільний вік можна вважати винятковим, оскільки для дитини цього віку властиво збереження певних особливостей, притаманних дошкільному дитинству, при цьому відзначається стрімкий розвиток психічних процесів, здібностей, формування певних мотиваційних, вольових та інших якостей. У дітей молодшого шкільного віку активно розвиваються деякі види пам'яті (наприклад, довільна пам'ять стає новоутворенням цього віку) [8]. У молодшому шкільному віці в дітей розширюється обсяг пам'яті, збільшуються швидкість засвоєння і точність відтворення, активно розвивається образна пам'ять. Це пов'язано з тим, що наочна, яскрава інформація викликає сильні почуття, запам'ятовування характеризується легкістю, ефективністю та довготривалістю. Оскільки застосування наочності сприяє більш ефективному запам'ятовуванню матеріалу, ми вважаємо, що форми образної, модально-специфічної пам'яті мають значний розвивальний потенціал для розвитку всіх сфер особистості дитини молодшого шкільного віку.

Метою нашого дослідження є вивчення окремих форм образної, модально-специфічної пам'яті (візуальної, аудіальної, кінестетичної) та особливостей креативності в молодших школярів.

Завдання дослідження:

1. Теоретичний аналіз дослідження модально-специфічних форм пам'яті та дослідження креативності.

2. Визначення методів дослідження зорової, слухової й тактильної пам'яті, виявлення особливостей розвитку цих форм пам'яті в дітей молодшого шкільного віку.

3. Дослідження особливостей креативності молодших школярів.

4. Виявлення особливостей зв'язку показників модально-специфічних форм пам'яті з показниками креативності в дітей молодшого шкільного віку.

Оскільки пам'ять має різноманітні прояви – рухова, зорова, слухова тощо, деякі дослідники поставили таке запитання: чи є пам'ять єдиною якістю за пам'ятовувати та зберігати інформацію, чи вона являє собою різновиди шляхів сприймання та запам'ятовування, так звані «спеціальні» види пам'яті (У.Джеймс, С.С.Корсаков, П.П.Блонський та інші).

Дослідження пам'яті має різносторонній характер, бо здійснювалося психологами різних психологічних напрямів, які пропонували власні теорії трактування та дослідження пам'яті. Тому прийнято класифікувати пам'ять за певними характеристиками:

- за часовим параметром роботи виділяють довготривалу та короткочасну пам'ять;

- за характером мнемічної спрямованості вирізняють мимовільну й довільну пам'ять;

- за предметно-семантичним змістом інформації, що засвоюється, виділяють: рухову, емоційну, образну, словесно-логічну пам'ять [5].

Згідно з П.П.Блонським, основні чотири види пам'яті (відповідно до класифікації за змістом) – рухова, емоційна, образна та словесно-логічна – відрізняються на генетичному рівні, «з'являються в онтогенезі не одночасно: раніше всього... рухова пам'ять, за нею – емоційна, трохи згодом – образна та набагато пізніше – словесно-логічна» [1, с.43]. П.Жане стверджує, що словесно-логічна пам'ять формується на 3–4 році життя й розвивається протягом підліткового та юнацького віку.

Образна пам'ять пов'язана із чуттєвим відображенням образів предметів, явищ, їхніх якостей і зв'язків. Ці образи можуть бути як відображенням одиничних об'єктів, так й узагальнені явища. Образну пам'ять підрозділяють стосовно каналів сприйняття на зорову, звукову, тактильну, нюхову, смакову. Найбільш дослідженими є зорова (візуальна) і слухова (аудіальна) пам'ять.

Дослідники виділяють особливий вид пам'яті – ейдетичну пам'ять. Особливість цього виду в тому, що так званий «ейдетичний образ», являє собою дуже яскраві, чіткі відображення. Часто його називають «наглядними образами», оскільки, хоча вони виникають без участі предмета, мають чітку та деталізовану наочність, яка характерна для звичайного образного сприйняття. Загалом образна пам'ять характеризується:

- різноманіттям образів, що зберігаються та відтворюються;

- зв'язком міцності фіксації інформації з емоціями та почуттями, що виникають у процесі запам'ятовування;

- високим рівнем ефективності та швидкості формування уявлень;
- мимовільністю запам'ятовування;
- залежністю образного запам'ятовування від мотивації;
- позитивним впливом на запам'ятовування яскравості та незвичайності інформації [6, с.346].

У межах дослідження динаміки образної пам'яті в процесі розвитку естетичного сприйняття ми вважали за доцільне дослідити особливості креативності молодших школярів, а також наявність зв'язку креативності з формами образної пам'яті.

Під креативністю розуміють здатність людини породжувати незвичайні ідеї, знаходити оригінальні рішення. А.Маслоу визначає креативність як творчу спрямованість, яка властива всім, але під впливом середовища втрачає свою позицію.

Немає єдиного розуміння особливостей формування та розвитку креативності в структурі особистості людини. Так, згідно з психологами Л.Ф.Обуховою, С.М.Чурбановою креативність розвивається з віком. О.С.Белова, О.І.Щебланова, М.С.Семілеткіна та інші у своїх дослідженнях креативності молодших школярів виявили її поступовий віковий розвиток. При цьому в дослідженнях Є.І.Банзелюк говориться про розвиток креативності в молодших школярів у віці 6–8 років і припинення зростання показників після 9 років [2, с.188–189].

Деякі дослідники, такі як М.О.Олехнович, Н.Б.Шумакова, М.І.Фідельман, В.С.Юркевич та інші, стверджують, що в міру набуття знань креативність дитини знижується. На їхнє переконання, це пов'язано з якісною зміною характеру креативності.

Також існує відмінна від вищезазначених гіпотеза, що розвиток креативності має нестабільний характер. Один з найбільш відомих дослідників креативності П.Торренс стверджує, що певний підйом у розвитку креативності відбувається кожні чотири роки.

Можна говорити про те, що для дітей молодшого шкільного віку властива нестабільність показників креативності: спад в одних дітей, підйом в інших, стабільність у третіх; деякі показники з віком збільшуються, деякі падають [2, с.188–189].

У дослідженні брали участь 80 учнів віком від 6 до 8 років.

На першому етапі дослідження ми обрали декілька методик, які, на нашу думку, найбільш ефективно вказують на рівень певних видів модально-специфічної, образної пам'яті молодших школярів (аудіальної, візуальної та кінестетичної).

1. Методика дослідження візуальної пам'яті. Дослідження довільного запам'ятовування візуальної інформації, що була пред'явлена в образній формі, здійснювалося за допомогою методики «9 фігур» [7, с.142–145].

Матеріал методики був представлений у вигляді двох бланків з абстрактними геометричними фігурами. У ході реалізації методики ми запропонували дітям уважно подивитися та запам'ятати фігури з першого бланка, де було зображено 9 геометричних фігур (час експозиції 10 с). Після цього їм показували

другий бланк із зображенням 25 геометричних фігур. Досліджуваним пропонувалося визначити серед цих 25 фігур ті 9, які вони розглядали до цього. Таким чином, ми досліджували повноту впізнавання візуальної інформації.

2. Методика дослідження аудіальної пам'яті. Дослідження рівня довільного запам'ятовування аудіоінформації з відстроченим відтворенням здійснювалося за допомогою методики «Заучування 10 слів», розробленої О.Р.Лурією [7, с.140–142].

Матеріал методики являв собою набір із 10 слів: ліс, хліб, вікно, стілець, вода, брат, кінь, хмара, голка, мед. Учням пропонувалося запам'ятати ці 10 слів і відтворити ту кількість, яку вони запам'ятали. Інструкцію досліджуваному повторювали декілька разів, кожен раз фіксуючи кількість відповідей.

Після п'ятикратного повторення слів школярі проходили інші діагностичні методики нашого дослідження. Закінчивши дослідження (через годину-півтори), ми просили відтворити ті слова, які вони завчали годину тому, без нагадування.

3. Методика дослідження довільного запам'ятовування кінестетичної інформації та відтворення її в правильній послідовності здійснювалося за допомогою тесту, розробленого Т.Ю.Аскоченською та іншими науковцями [4, с.11].

Матеріал методики складався з 10-ти прямокутних карток, на яких з одного боку були написані номери від 1 до 10, а з іншого боку були наклеєні: штучне хутро, наждаковий папір, шкіряна вставка, краплі воску, шнур, сірники, фольга, оксамитова тканина, пергамент. Учням ми пропонували розкласти картки в ряд у правильній послідовності від 1-го номера до 10-го, щоб цифри були внизу. Далі вони мали із заплющеними очима доторкнутися до кожної картки, намагаючись запам'ятати на дотик усі 10 карток. На закінчення дослідження з відкритими очима мали розкласти всі картки підряд відносно того, як вони запам'ятали їх перед цим.

Результати дослідження зорової, слухової й тактильної пам'яті відображені в табл. 1.

Таблиця 1

**Показники образної, модально-специфічної пам'яті
в дітей молодшого шкільного віку (n=80)**

Форми образної пам'яті	Низький рівень		Середній рівень		Високий рівень	
	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%
Зорова	6	8	32	40	42	60
Слухова	12	15	48	60	20	25
Тактильна	73	91	7	9	0	0

Таким чином, у результаті дослідження ми виявили, що для дітей молодшого шкільного віку найбільш притаманні зорова та слухова пам'ять (на середньому та високому рівні), при цьому слід відзначити, що найчастіше перевагу має лише одна із цих форм пам'яті. Стосовно тактильної пам'яті, у переважній більшості досліджуваних ця форма пам'яті представлена на низькому рівні.

Слід зауважити, що в дослідженні О.Є.Каминіної були розглянуті профілі модального сприйняття. У результаті були отримані сім профілів: візуальний, аудіальний, кінестетичний, візуально-аудіальний, візуально-кінестетичний, аудіально-кінестетичний і візуально-аудіально-кінестетичний. Унаслідок експериментального дослідження цих модальних каналів сприйняття в молодших школярів, домінантними каналами сприйняття є кінестетичний і полімодальний візуально-кінестетичний канал сприйняття [3]. Тобто, хоча переважаючою в сприйнятті молодших школярів є кінестетична модальність, у випадку образної, кінестетична форма пам'яті (серед досліджених) має найнижчі показники.

Другий етап дослідження був спрямований на дослідження образної креативності молодших школярів. Для дослідження рівня креативності ми обрали одну з класичних методик – тест креативності Торренса «Закінчи фігуру» [9, с.127–158].

Обрана нами методика є методикою діагностики образної креативності. На виконання завдання було відведено 10 хвилин. Інструкція була такою: «Перед тобою незакінчені малюнки. Якщо ти домалюєш декілька ліній, у тебе можуть вийти цікаві та яскраві малюнки.

Намагайся намалювати щось цікаве та несхоже на малюнки інших і дай назву кожному малюнку».

Оцінка результатів відбувається за рахунок оцінки п'яти показників: «Оригінальність», «Швидкість», «Розробленість», «Абстрактність назви», «Опір замиканню». Результати розраховують за формулою:

$$T_i = 50 + 10 \frac{X_i - M}{\sigma},$$

де I – порядковий номер випробовуваного; T_i – шкальне значення показника образної креативності; X_i – «сиря» оцінка показника образної креативності; $M=50$ та $\sigma=10$ (T – стандартні бали).

У результаті ми отримали певні показники образної креативності. Слід відзначити, що для всіх 80 учасників дослідження рівень показників не перевищував «дещо вищий від норми» і не був нижчий, ніж «норма» (табл. 2).

Таблиця 2

Показники креативності дітей молодшого шкільного віку ($n=80$)

Показники креативності	норма		дещо вищий від норми	
	к-сть	%	к-сть	%
Тб	0	0	80	100
То	24	30	56	70
Тр	14	18	66	82
Тн	13	16	67	84
Тз	25	31	55	69
Ток	5	6	75	94

де Тб – «Швидкість», То – «Оригінальність», Тр – «розробленість», Тн – «Абстрактність назви», Тз – «Опір замиканню».

Виходячи з результатів дослідження, ми можемо говорити, що 94% досліджених нами учнів молодших класів мають рівень образної креативності дещо вищий від норми. Показники швидкості, оригінальності, розробленості й абстрактності назви також указують на рівень, вищий від норми. Можна говорити про те, що учні проявляють здібності до розуміння сутності поставлених проблем, здатність до створення нових ідей і досить детальної їхньої розробки.

Наступним етапом нашого дослідження був статистичний аналіз отриманих даних з метою виявлення наявності зв'язків між показниками форм образної пам'яті та креативності. Результати статистичної обробки запропоновані в структурограмі, зображені на рис. 1.

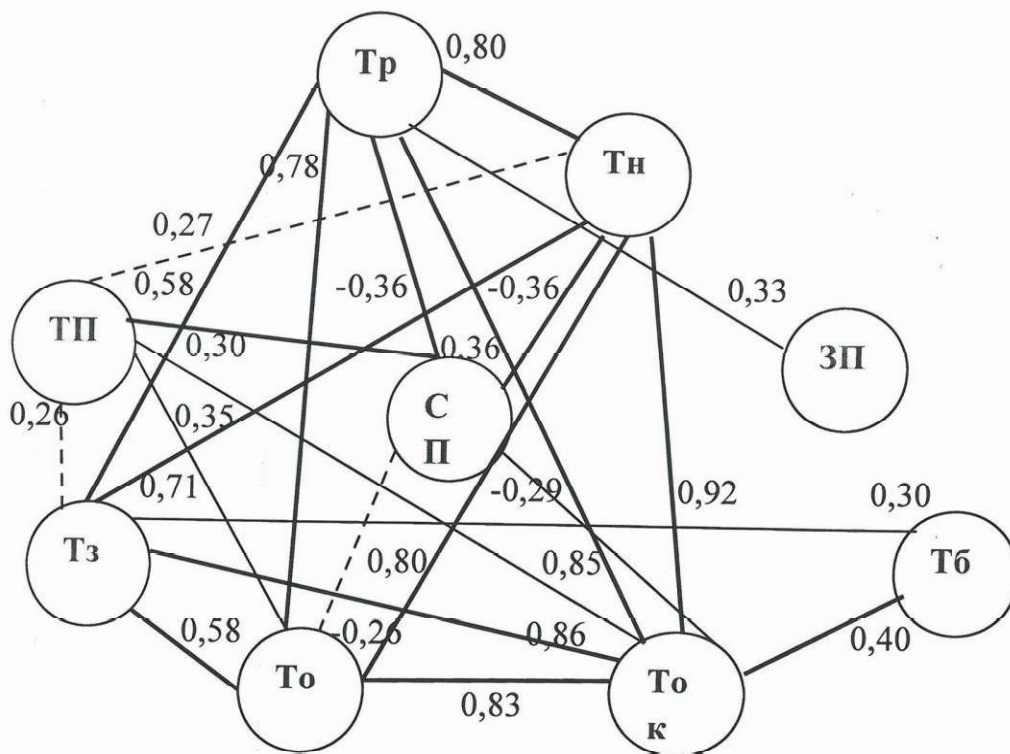

Рис. 1. Структурограма результатів кореляції (коэф. Пірсона) між показниками образної, модально-специфічної пам'яті та показниками креативності,

де ----- зв'язки на рівні значущості $p < 0,05$;
 — зв'язки на рівні значущості $p < 0,01$;
 — зв'язки на рівні значущості $p < 0,001$.

У результаті статичного аналізу ми виявили тісний взаємозв'язок між показниками креативності (на рівні значущості $p < 0,001$). Такий результат підтверджує, що рівень загальної образної креативності являє собою сукупність певних здібностей, тісно пов'язаних одна з одною, і те, що розвиток деяких впливає на підвищення загального рівня креативності.

Також слід відзначити наявність тісного зв'язку між показниками тактильної та слухової пам'яті (на рівні значущості $p < 0,001$). Оскільки наше дослідження образної, модально-специфічної пам'яті показало, що для дітей молодшого шкільного віку характерний переважно середній рівень слухової пам'яті

та, в основному, низький рівень тактильної. Таким чином, розвиваючи слухову пам'ять, є можливість позитивного впливу на розвиток тактильної.

Якщо звернути увагу на взаємозв'язок форм образної пам'яті та показниками образної креативності, у результаті дослідження ми отримали такі підсумки:

1. Зорова пам'ять має тісний взаємозв'язок з показником «Розробленість» (на рівні значущості $p < 0,01$), тобто високий рівень зорової пам'яті випробовуваних часто відповідає високому рівню здатності до деталізації власних ідей і думок. Отже, розвиток зорової пам'яті може позитивно впливати на розвиток вищезазначеного показника творчої креативності.

2. Слухова пам'ять має тісний зворотний взаємозв'язок з показниками «Розробленість» та «Абстрактність назви» (на рівні значущості $p < 0,001$). Тобто для переважної кількості дітей з переважаючою аудіальною формою образної пам'яті характерні невисокі показники здібності до виділення сутності проблеми, до деталізації власних ідей. Також аудіальна пам'ять має зворотний зв'язок із загальним рівнем образної креативності (на рівні значущості $p < 0,01$). Такий результат відповідає попереднім дослідженням креативності, проаналізованим нами раніше, підтверджує нестабільність її показників у молодших школярів.

3. Тактильна пам'ять має тісний взаємозв'язок із показником «Оригінальність» (на рівні значущості $p < 0,001$) і загальним рівнем креативності (на рівні значущості $p < 0,01$). Таким чином, розвиток тактильної пам'яті має позитивно впливати на розвиток образної креативності.

Висновки. У результаті дослідження образної креативності й образної, модально-специфічної пам'яті молодших школярів ми виявили, що:

1. Образна пам'ять займає одне з найбільш важливих місць у повноцінному інтелектуальному й особистісному розвитку молодшого школяра.

2. Дослідження образної креативності вказують на те, що в більшості молодших школярів рівень креативності знаходиться на середньому або трохи вищому від середнього рівні.

3. Для більшості досліджуваних нами дітей характерна перевага однієї з форм образної пам'яті на середньому та високому рівні – аудіальної й візуальної, більше ніж 90% учнів мають низький рівень кінестетичної пам'яті.

4. У результаті дослідження зв'язків між показниками креативності та показниками образної, модально-специфічної пам'яті були виявлено тісні зв'язки між окремими показниками креативності («Оригінальність», «Розробленість»), загальним рівнем креативності та двома формами образної пам'яті – кінестетичної й візуальної.

5. Показники аудіальної форми образної пам'яті мають зворотний зв'язок з показниками образної креативності, що може бути підтвердженням висновку про нестабільність показників образної креативності.

На основі проведеного дослідження можна стверджувати, що розвиток окремих форм образної пам'яті може впливати не лише на розвиток пам'яті дитини, але й сприяти розвитку її креативності.

Перспективою подальшого дослідження є виявлення причин низького рівня тактильної пам'яті, розвиток образної, модально-специфічної пам'яті, дослі-

дження зв'язку образної пам'яті з іншими психічними процесами та здібностями.

1. Зинченко Т. П. Память в экспериментальной и когнитивной психологии / Т. П. Зинченко. – С. Пб. : Питер, 2002. – 321 с. – (Серия «Мастера психологи»).
2. Ильин Е. П. Психология творчества, креативности, одаренности / Е. П. Ильин. – С. Пб. : Питер, 2012. – 448 с. – (Серия «Мастера психологи»).
3. Каминина О. Е. Теоретические и методические аспекты развития полимодального восприятия у младших школьников в процессе музыкальной деятельности [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/teoreticheskie-i-metodicheskie-aspekty-razvitiya-polimodalnogo-vospriyatiya-u-mladshih-shkolnikov-v-protseste-muzykalnoy-deyatelnosti>. – Назва з екрана.
4. Матюгин И. Ю. Тактильная память / И. Ю. Матюгин, Т. Ю. Аскоченская, И. А. Бонк. – К. : Ин-т психол. АПН Украины, 1994. – 64 с.
5. Найчук В. В. Психологічні особливості взаємозв'язку естетичного сприйняття та зорової пам'яті у першокласників / В. В. Найчук // Науково-практичний журнал Південного наукового центру НАПН України «Наука і освіта». Тематичний спецвипуск «Актуальні проблеми рекреаційної психології дитинства». – 2012. – № 10. – С. 175–178.
6. Психологія : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [кол. авторів ; за ред. І. Ф. Прокопенка]. – Х. : Фоліо, 2012. – 863 с.
7. Практикум по возрастной психологии : учеб. пособ. / под ред. Л. А. Головей, Е. Ф. Рыбалко. – С. Пб. : Речь, 2002. – 694 с.
8. Скориніна О. В. Когнітивний стиль і пам'ять: парадокси дослідження : монографія / О. В. Скориніна, Т. Б. Хомуленко. – Х. : ІНЖЕК, 2003. – 232 с.
9. Туник Е. Е. Диагностика креативности. Тест Е. Торренса. Адаптированный вариант / Е. Е. Туник. – С. Пб. : Речь, 2006. – 176 с.

УДК 87.717 + 241.631

Алла Олійник

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РЕЛІГІЙНОЇ ПРОТИДІЇ СУЇЦИДАЛЬНИМ ТЕНДЕНЦІЯМ У СЕРЕДОВИЩІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті розкриваються проблема суїциду, психологічні аспекти протидії суїцидальним тенденціям у середовищі сучасного студентства з використанням життєдайного потенціалу релігійної віри.

Віра в Бога є потужним чинником протидії суїцидальним тенденціям у психіці та поведінці суб'єкта, є універсальним, що об'єднує людей, духовним явищем. Релігійне навчання та виховання, орієнтація на трансцендентні гуманістичні життєствердні сенси існування, культивування духовності сприятиме формуванню антисуїцидальної позиції студентської молоді.

Розроблені нами психолого-педагогічні програми спрямовані на формування ставлення до життя як до найвищої людської цінності та ставлення до самогубства як до посягання на найвищу цінність, декларовані релігією гуманістичні смисли існування.

Ключові слова: суїцид, суїцидальні тенденції, психопрофілактика, релігійна віра, студентська молодь.

The article deals with the problem of suicide, psychological aspects of counter suicidal tendencies among modern students using the life-giving potential of religious belief. Belief into God is a powerful factor in combating suicidal tendencies in the psyche and behavior of subject, is